

kommende ganske selvfølgelig mest henvises til den fyldige litteratur om ham, og gennem skifterne er det lykkedes at give en malende skildring av flere bispehjem, baade av den lærde Anchersens bibliotek med de »orientalske manuscripti« og av Viktor Kristian Hjorts studerekammer med ikke mindre end fem spyttebakker. Begge disse to begik underslæb, og den lemfældige fremgangsmaade overfor dem viser, hvor langmodig enevælden ofte var overfor utro embedsmænd.

Omkring bisperne grupperer sig en del andre akademikere fra den lærde Terpager til den trods sygdom og armod friske og levende Ambrosius Stub, mens byens øvrige borgere og embedsmænd, der er omtalt i I. bind, her kun behandles i deres forhold til bisperne.

Ligesom bisperne hæver sig over de andre Ripensere, saadan rager domkirken op over Ribes bygninger. Her gives god besked om kirkens forfald og slette økonomi, om de mere velmente end vellykkede restaurationsforsøg, oftest resulterende i at kirken baade æstetisk og historisk blev fattigere, men man forstaar forfatterens glæde over at kunne fremdrage de embedsmænd i Rentekamret, der i 1789 viste en for tiden sjælden forstaaelse av domkirkens historiske værdi og ved deres energiske optræden begrænsede dens ødelæggelse.

De indvendinger, der kan rejses mod bogen, falder for størstedelen væk, naar man tænker paa, at den er led i et hele, og at forfatteren har faaet stillet en snævert avgrænset opgave, men man faar nok for lidt om selve Ribe by. Bogen svarer til sin undertitel, er en bispekronike. Dens ydre form er smuk, bl. a. takket være gode billeder, men det er uheldigt, at dette 2. bind er trykt med en anden sats end 1. bind.

Hans H. Fussing.

Af den store »Sønderjyllands Historie« i 5 Bd., der udkom i Aarene 1930—43 har Professor Knud Fabricius alene skrevet, hele 4. Bd. (udgivet 1937), der omfatter Tidsrummet 1805—64. Indenfor dette Tidsrum er det, at Flensborgeren, Professor Christian Paulsens (f. 1798, d. 1854) kendte nationalpolitiske Virksomhed falder, og da Fabricius til sin Skildring har benyttet Paulsens efterladte »Dagbøger«, er det naturligt, at han har fattet den Plan at faa Dagbøgerne offentliggjorte. Dette er i Efteraaret 1946 sket ved en meget smuk Publikation: *Flensborgeren, Professor Christian Paulsens Dagbøger. Ved Knud Fabricius og Johs. Lomholt-Thomsen* (Kbh. 1946. XXVI + 430 S. Med Portrætter).

Æren for Udgaven maa deles af flere. Prof. Fabricius' Datter, Biblioteksassistent Tordis Fabricius, har udført Afskrivningen af Manuskripterne, men Fabricius har selv ved Korrekturlæsningen foretaget en Sammenligning med Originalen. Den vel-skrevne, kultiverede Indledning skyldes ogsaa Fabricius, medens Adjunkt Lomholt-Thomsen, der er en Datterdattersøn af Christian Paulsen, har haft det besværlige Arbejde med det udførlige Noteapparat. Dette er, saa vidt skønnes, i enhver Henseende tilfredsstillende og udtømmende. Bogen er smukt udstyret, Trykfejlene er faa, og den er forsynet med gode Portrætter, bl. a. C. A. Jensens Malerier af Christian Paulsen og af hans første Hustru Thora Bloch.

Efter Gennemlæsningen af Dagbøgerne vil sikkert enhver give Fabricius Ret i hans Opfattelse, at de fortjente at udgives, thi de udgør en fængslende Læsning og giver et godt Billede af Paulsens tiltalende Karakter. Derimod mener jeg egentlig ikke, at Fabricius har helt Ret i sin Bemærkning (S. IX) om, at Dagbøgerne hidtil kun har været »lidet benyttede«. Han nævner her, at de især er benyttede i den udmærkede Levnedsskildring, som Paulsens Ungdomsven og Kampfælle, Professor H. N. Clausen, nogle Aar efter Paulsens Død gav i 1. Bd. af Udgaven af P.s »Samlede mindre Skrifter«. Men maa man ikke sige, at Clausen her dog har gjort en meget udførlig Brug af Dagbøgernes Indhold? Saadan forekommer det i hvert Fald mig. Endvidere synes jeg, at det burde være nævnt, at ogsaa P. Lauridsen i »Da Sønderjylland vaagnede« i ikke ringe Grad har udnyttet Dagbøgerne — bl. a. ved større eller mindre Citater i sin Tekst, ligesom der jo i hans 4. Bd. findes længere Stykker af dem aftrykte.

Kendskabet til de nu offentliggjorte Dagbøger vil derfor næppe i større Grad ændre det allerede kendte Billede af Paulsens nationalpolitiske Gerning, men derimod faar vi gennem dem, som allerede antydet, et fyldigt Indblik i Paulsens indre Liv, i hele hans menneskelige Udvikling. »Dagbøgerne« er nemlig i det store og hele heller ikke egentlige Dagbøger, men de er, som han selv et Sted skriver, Bemærkninger, som han gør om sit Liv for »at forfølge min Gang i Selverkjendelse«. Det er en Slags Regnskabs- og Statusopgørelser, om man maa bruge disse Udtryk, fremsatte med passende Mellemrum — omkring Aarsskifte eller Fødselsdage eller ved de indgribende Hændelser i Menneskelivet: Bryllup, Fødsel og Død.

Bortset fra nogle Optegnelser fra de tidlige Ungdomsaar og fra Aaret 1821 er Dagbøgerne førte paa Dansk. I 1820 fik han sit Ønske om at gøre en Rejse til »det egentlige Danmark og til

vor Hovedstad« opfyldt, og sine Indtryk fra denne Rejse nedskrev han paa Dansk. Denne Rejseberetning er ogsaa i kulturhistorisk Henseende en meget interessant Læsning. Den udpræget velvillige Indstilling — som en Elskers over for den tilbedte — mod alt, hvad han ser, hører og oplever, kan ikke andet end gøre et behageligt Indtryk. »Saa har jeg da fuldendt«, skriver han i Oktbr. ved Hjemkomsten til Flensborg, »den behageligste af alle mine Reiser, denne min Fædrelands-Reise.«

Fra 1821 er der, som sagt, nogle Optegnelser paa Tysk, skrevne i Kiel, men da han sidst paa Aaret kommer til København for her at fortsætte Studierne, slaar han atter over i det danske: »Det, jeg saa ofte i denne Tid har sagt, at som jeg [af] Hjertet var Dansk, saa vilde jeg ogsaa vende det i Sproget, vil jeg og sande derved, at jeg nedskriver mine Bemærkninger over mit Liv i mit kjære Danske Tungemaal.« Denne Beslutning fastholdt han Livet igennem.

Dansk var, som bekendt, ikke Paulsens Modersmaal. I hans Barndomshjem som i de fleste andre flensborgske Hjem taltes der Tysk, selv om Hjertet var dansk. Men Dansk taltes jo af Bønderne i Oplandet som af Søfolk i Havnen, og Paulsen og hans Legekammerater i Barndomsdagene satte en Ære i at kunne gøre sig forstaaelige paa Dansk. Det danske Sprog har for ham derfor hørt med til Hjemmet, i Flensborg indsugede han dansk Statsbevidsthed og »Dänenstoltz« (for at bruge Heinr. Harries' Ord), og »hans Blod« var dansk — ja, det er Paulsens eget Udtryk. Mon det ikke er alt dette, der gjorde, at da han som ung paa tyske Opdragelsesanstalter og Universiteter kom i Berøring med »det fremmede«, blev han sig inderlig bevidst som Dansk. Med en indefra fremvældende Varme, skriver H. N. Clausen om sit Møde med ham i 1818 i Göttingen, udtalte han sig om dansk Sprog og Historie, og som Fædreland nævnede han kun Danmark. — Det er vel rimeligt at gøre opmærksom paa, at Paulsens af Danskhedsfølelsen fremkaldte Sprogskifte har visse Begrænsninger, idet man i Optegnelserne stadig vil kunne finde Germanismer: Ord eller Ordstilling, tit ret pudsige (lever og væver — lebt und webt; Søufald — Seeunfall). Man maa dog her ogsaa huske paa, at Paulsen i hele Tiden 1826—48 levede i Kiel og her holdt tyske Forelæsninger, og man skal ikke lade sin Nydelse ved Læsningen af Dagbøgerne ødelægge ved at søge efter Germanismer.

En ret stor Part af Bogen udgør Optegnelserne om Paulsens Kærlighedskvaler, inden han fik Thora Blochs Ja. Fabricius bemærker i sin Indledning med Rette om disse Optegnelser, at Læsningen af dem vil vise Forskellen i Følemaade mellem to

Aarhundreder. Baade her og i Omtalen af Venskabsforhold vil Nutiden nok finde en Del »overspændt« — i hvert Fald Udtryk, som man nu skyr at bruge.

Men ellers vil jeg tro, at man — Tidsforskellen taget i Betragtning — maa sige, at Bogen virker meget »dansk« i god Forstand. Der er ingen store og pralende Ord, intet Had over for Modstandere, og der er — trods Modgang, Skuffelser og Chikaner — en fast Udholdenhed i Troen paa og Overbevisningen om det indtagne Standpunkts Retfærdighed. Christian Paulsen er i Sandhed en værdig Talsmand for den danske Sag i Sønderjylland, og han levede ikke forgæves. Trods Mismodsytringer i »Dagbøgerne« er han ogsaa klar herover, thi han saa sin Gerning bære Frugt navnlig hos nordslesvigske Bønder og Borgere. Han og Flor, de »to bekendte Professorer«, var med at vække disses danske Folkefølelse, og det er, som Paulsen skriver, dog et godt Værk at hævde og rejse et undertrykt Sprog, saa Befolkningen igen kunde glædes ved sit Modersmaal.

Holger Hjelholt.

I en interessant, ogsaa for ikke-jurister i det store og hele forstaaelig bog om *Forfatning og Sædvane* (Kbh. 1947, 152 sider), har professor Ernst Andersen paa retshistorisk baggrund behandlet nogle vigtige og omstridte problemer i forfatningsretten: forfatningsloves omfortolkning, domstolenes prøvelse af loves grundlovmæssighed og sædvaners forhold til lovene og forfatningen. Historikere vil have nytte af at blive indført i moderne opfattelser af disse spørgsmaal, som ofte spiller en rolle i den politiske historie. De vil med udbytte kunne læse forf.s temperamentfulde gennemgang af kampen mellem den nordamerikanske lovgivningsmagt og højesteret, under hvilken kongreslove i 76 tilfælde fra 1803 til 1937 helt eller delvis blev tilsidesat som forfatningsstridige, indtil højesteret bøjede sig for Roosevelts trusel om udnævnelse af nye dommere og opgav kampen mod *new deal*. Lærerig er ogsaa forf.s redegørelse for den efterhaanden lange række af love og sædvaner, der har »fortolket« den danske grundlov paa en maade, som ikke stemmer med dens bogstav og oprindelige mening. Forf. er talsmand for en »dynamisk« opfattelse af rets- og forfatningsudviklingen. Han mener, at lovgivningsmagten bør have det videst mulige spillerum til at tilpasse forfatningens bestemmelser til »Nutidens Forestillingskreds«, og vender sig polemisk mod nyere dansk statsretlig teoris opfattelse af visse gældende lovbestemmelser som grundlovsstridige og mod dens forsøg paa at hævde en udvidet